

Milena Mileva Blažič
Pedagoška fakulteta Ljubljana

ASTRID LINDGREN IN NJEN VPLIV NA SLOVENSKO MLADINSKO KNJIŽEVNOST

Astrid Lindgren (1907–2002) je močno vplivala na svetovno mladinsko književnost, in sicer literarno in neliterarno. Prvi vpliv je vpliv na avtorje in besedila, drugi vpliv pa interdisciplinarni, in sicer na gledališče, film, risanke, balet (Iko Otrin, 1980), mjuzikle ipd. ter zunajliterarni vpliv na festivale (Pikin festival v Velenju, 1990→), zabave idr. Na slovenske avtorje je vplivala s konceptom demokratične vzgoje otrok, spoštovanjem otrokovih pravic in likom upornika oz. upornice v mladinski književnosti.

Astrid Lindgren (1907–2002) has strongly influenced world children's literature on literary and non-literary. Firstly, she influenced literary to children's authors and books and second influence is non-literary or interdisciplinary to theatre, movie, cartoons, ballets, musical etc. In addition, beyond literary influence to festivals, parties etc. She influenced to Slovenian children's authors with concept of democratic upbringing, respect to children's rights and with the rebellious female and male children's character in children's literature.

Uvod

Švedska mladinska pisateljica Astrid Anna Emilia Lindgren, rojena Ericsson (1907–2002), je napisala številna mladinska besedila, fantastične pripovedi (*Pika Nogavička*, *Mio, moj sin*, *Brata Levjesrčna*, *Ronja, razbojniška hči* idr.) ter realistične pripovedi. Njeno prvo objavljeno delo je bila knjiga *Britt-Mari si olajša srce* (1944), zaslovela pa je s *Piko Nogavičko* (1945). *Pika Nogavička* je trilogija oz. serija kratkih zgodb o 'najmočnejši deklici na svetu'. Lik subverzivne deklice, ki je izšel ob koncu 2. svetovne vojne, ko so ženske dobile volilno pravico, je vseboval številne novosti, ki so se takrat, številnim kulturam pa tudi še danes, zdele revolucionarne (npr. to, da Pika živi sama, da spi z nogami na blazini idr.).

Podoba ženskih literarnih likov v svetovni literaturi, pozneje tudi v mladinski književnosti je bila precej drugačna od lika Pike Nogavičke. V reprezentativnih delih svetovne književnosti so se ženske književne osebe žrtvovale (Sofokles: *Antigona*), naredile samomor (L. N. Tolstoj: *Ana Karenina*, G. Flaubert: *Gospa Bovary*), so umrle (A. Dumas: *Dama s kamelijami*); odšle v samostan ali pa v sanatorij (Tatjana v Puškinovem Evgeniju Onjeginu), so bile obglavljene (C. Perrault: *Sinjebradec*), ali sploh niso eksistirale (W. Wolf: *Orlando*).

Literarna zgodovina opozarja na dejstvo, da so književna besedila pisali večinoma moški avtorji, bralci pa so bile večinoma ženske, ki so tudi sprejemale diskurz dominacije. V številnih književnih besedilih, ki so jih pisali avtorji, so junakinje v skladu s patriarhalnim diskurzom fizično propadle, moralno pa zmagale. Če pogledamo model ljudske pravljice (C. Perrault, brata Grimm), so ženske književne osebe lahko submisivne ter lepe in mlade (Rdeča kapica, Trnuljčica, Kosmatinka ...), drugič negativne oz. čarovnice, ki so zmeraj stare in grde (Janko in Metka, Sneguljčica, Baba Jaga ...) in tretjič, vendar zelo redko, pogumne (Alenčica, Gregčeva sestra), Vasilisa). V modelu klasične avtorske pravljice, npr. pri H. C. Andersenu, so ženske predmet posmeha (*Kraljična na zrnju graha*, *Svinjski pastir*), so hrome (*Mala morska deklica*, *Rdeči čevlji*, *Kositrni svinčeni vojak*), grde čarovnice (*Vžigalnik*), mrtve (*Deklica z vžigalicami*, *Mala morska deklica*). V avtorskih pravljicah O. Wilda skoraj ne nastopajo ženske književne osebe, če pa, so na dogajalni margini in še to negativni ter so povzročiteljice zla in trpljenja (*Slavec in vrtnica*, *Ribič in njegova duša*). V kratkih sodobnih slovenskih pravljicah so junakinje najpogosteje ukročene trmoglavke (*Zvezdica Zaspanka*, *Sovica Oka*), le redko ostajajo neukročene (npr. Sapramiška S. Makarovič).

Astrid Lindgren je literarno vzniknila v svobodomiselnih skandinavski kulturi, ki je do ženskih junakinj imela napreden odnos, kar lahko opazimo že pri norveškem avtorju H. Ibsnu (*Nora v Hiši lutk*, 1879, *Gospa z morja*, 1888, *Hedda Gabler*, 1890) in švedskem dramatik A. Strindbergu. S stališča folkloristike lahko rečemo, da je junakinja Pika Nogavička znani motiv svobodomiselnih ali junajških deklic, ki pa v mladinski književnosti ni bil popularen. V času 2. sv. vojne je Švedska bila nevtralna, vendar so Astrid Lindgren in njeni sodobniki bili seznanjeni z grozotami vojne. V njeni *Piki Nogavički* se npr. pojavlja tudi vodja cirkusa – Močni Adolf, ki ga lahko razumemo kot kritiko nacističnega vodje Adolfa Hitlerja. Duh časa je zahteval od ljudi nov koncept življenja, novo pojmovanje otrok in upoštevanje njihovih pravic. Potrebno je poudariti, da so tudi feministična gibanja, posebej v Skandinaviji, bila usmerjena ne le v feminizem, ampak tudi v spoštovanje otrokovih pravic oz. v novo podobo otroka in otroštva, ki je temeljila na blaginji otrok. Čeprav je Ženevska deklaracija o otrokovih pravicah izšla že leta 1924, lahko rečemo, da je šele po 2. svetovni vojni prišlo do kvalitativnega premika in novega pojmovanja otrok (npr. leta 1959 Deklaracija o otrokovih pravicah, ZN in leta 1990 Konvencija o otrokovih pravicah, OZN). Astrid Lindgren, ki je presegala pisateljsko poslanstvo, je kot znanilka sprememb v svojih književnih besedilih z novim pojmovanjem otroka in otroštva napovedovala tudi institucionalne spremembe.

V slovenščino niso prevedene vse njene knjige, vendar pa je bila *Pika Nogavička* prevedena že zelo zgodaj, in sicer jo je iz nemščine leta 1958 prevedla Kristina Brenkova. Tej knjigi so sledili še naslednji prevodi: *Erazem in potepuh*, 1960 (prevod E. Kocbek), *Nevarno življenje Kalleja Blomquista*, 1961 (prevod J. Šircelj), *Ključec s strehe*, 1966 (prevod K. Brenkova), *Ključec spet leta*, 1967 (prevod K. Brenkova), *Bratec in ključec s strehe*, 1971 (prevod K. Brenkova), *Najboljši Ključec na svetu*, 1973 (prevod K. Brenkova). Kot prvi prevod iz švedskega originala je leta 1976 izšel prevod fantastične pripovedi *Brata Levjesrčna* (prevod Lena Petrič), nato pa še *Detektivski mojster Blomkvist*, 1980 (prevod L. Petrič) ter *Ronja, razbojniška hči*, 1985 (Lena Holmqvist). Pika Nogavička je v Sloveniji, pa tudi drugod po svetu, najbolj prevajana in popularno književno bese-

dilo. V Sloveniji je bila v prevodu Kristine Brenkove in z ilustracijami Marlenke Stupica ponatisnjena petnajstkrat. Znale so tudi filmske, gledališke, lutkovne in druge predelave del Astrid Lindgren, najpogosteje Pike Nogavičke, Erazma in potepuha, Emila, Ronje.

Glavna književna oseba Pika Nogavička ima vse značilnosti t. i. subverzivne mladinske književnosti, ki jih je Mikhail Bahktin (*Rabelais and his world*, 1965) omenil pod pojmom karneval. Definiral ga je kot čas obratnega socialnega reda, za katerega je značilno posmehovanje avtoriteti;¹ parodizacija uradnih družbenih idej;² praznično veselje,³ narobe svet,⁴ destrukcija realnega sveta in konstrukcija utopije;⁵ groteskno mešanje (visoko–nizko,⁶ nadrejeni–podrejeni,⁷ duhovno–materialno,⁸ starost–mladost,⁹ moški–ženske,¹⁰ odrasli–otroci,¹¹ identiteta–maska,¹² konvencija–parodija¹³); pluralnost in veljavnost različnih pogledov na svet; zunanji (outside) pogled bogati notranjo (inside) kulturo ter princip karnevala kot vrsta socialnega upora¹⁴. Vse prvine karnevalskosti lahko najdemo v književnih besedilih o Piki Nogavički, ki ni realistična, ampak fantastična pripoved.¹⁵

V mladinski književnosti je teorijo subverzivne književnosti definirala Alison Lurie v knjigi *Don't tell grown ups: the subversive power of children's literature*,

¹ »In trdo zgrabi Pika oba policaja za pas ter ju odnese po stezi preko vrta in skozi vrata na cesto. Tamkaj ju počasi spusti iz rok, nakar mine precej časa, preden si toliko pomoreta, da se pobereta.« (Lindgren, str. 26)

² »Kdo pa ti, pogledj, pove, kdaj moraš iti zvečer spat in vse take reči?« vpraša Anika. »To storim sama,« odgovori Pika. »Najprej si rečem čisto prijazno, in če se ne ubogam, si še enkrat strogo ukažem, in če še vedno nočem nič slišati, potlej jih dobim.« (Lindgren, str. 11).

³ Pika praznuje rojstni dan idr.

⁴ »Tu vidiš ježa in črka pred ježem se imenuje j.« »Tega pa svoj živ dan ne bom verjela,« ji je odgovorila Pika. »Meni se zdi narobe palica, ki ima na vrhu mušji drekec. Prav rada bi videla, kaj ima opraviti jež z mušjim dreckem.« (Lindgren, str. 31).

⁵ Vila Čira-Čara, otok Taka-Tuka

⁶ »Res je,« je rekla gospa Žirovnikova. »Pika Nogavička se ne obnaša zmeraj čisto prav. Ima pa dobro srce.« (Lindgren, str. 202).

⁷ Pika »se gre mance« s policajema, Pika začne hoditi v šolo, Pika gre na čajanko

⁸ »Kar priznaj, da lažeš!« »Da,« je žalostno rekla Pika. »Da, to je laž.« (Lindgren, str. 217–78)

⁹ Pika gre na čajanko, Piko obiščejo tatovi, Pika reši življenje, Pika spregovori pametno besedo z Džimom in Bukom, Pika ima Buka in Džima čez glavo zadosti

¹⁰ »Resnično, deklíč, močnejša si od mene,« je dejal kapitan Nogavička. (Lindgren, str. 158).

¹¹ »Jasno je, da moraš pojesti svoje dobre kosmiče. Kajti, če ne poješ svojih dobrih kosmičev, ne boš rasla in ne boš postala močna in velika. In če ne boš postala močna in velika, ne boš mogla svojih otrok, če jih boš imela, prisiliti, da bodo jedli svoje dobre kosmiče. Ne, Anica, tako ne bo šlo. ...« (Lindgren, str. 196).

¹² »Gospodje! Zdaj boste za gledati videli največji čudež vseh časov, najmučnejšiga, mučnega Adolfa, ki ga doslej še nihče ni premagal.« (Lindgren, str. 55). Znano je dejstvo, da je ta mučni in najmučnejši Adolf maska oz., da je prava identiteta mučnega Adolfa – Adolf Hitler. Ne pozabimo dejstva, da je A. Lindgren pisala Piko Nogavično sredi 2. sv. vojne, ko je sicer Švedska bila nevtralna, vendar je vse okrog bila vojna.

¹³ »Zakaj sem šla zadenjski?« pravi Pika. »Mar ne živimo v svobodni deželi? Ali mogoče ne smemo hoditi, kot hočemo? ...« (Lindgren, str. 10).

¹⁴ Pika začne hoditi [jezditi] v šolo »Tako je, in upam, da bom imela novoletne počitnice,« pravi Pika. »Zato sem prišla v šolo. Pravičnost nad vse!« (Lindgren, str. 30)

¹⁵ »Toda pojesti jih moraš v temi in zraven moraš reči: Ljube kroglice pregelk / nikdar nočem viti velk.« (Lindgren, str. 233)

1998. Pri tem je jasno razločila značilnosti tradicionalne (didaktične) mladinske književnosti, za katero je značilno: upoštevanje pravil odraslih; odsotnost problemske/tabujске tematike (nastopajo le čisti in spodobni otroci, vzvišenost nad telesom in funkcijami telesa, ni bolezni in bolečine, tematika spolnosti in smrti sploh ni prisotna); brezpogojno zaupanje v svet odraslih, samostojnost otrok je v skladu s pričakovanji odraslih, otroci odraslim zaupajo težave in skrivnosti, torej gre za enosmerno in brezpogojno zaupanje ali celo poslušnost.

Za sodobno (subverzivno) mladinsko književnost, ki dejansko spoštuje otroka in otrokove pravice, pa je značilno: neupoštevanje pravil – otroci ne upoštevajo pravil odraslih, ker se jim zdijo neutemeljena, želijo imeti lastne izkušnje, saj jih pravila odraslih oddaljujejo od samouresničevanja; tovrstna književna besedila obravnavajo problemsko/tabujsko tematiko, (npr. spolnost, bolezni, smrt idr.); v tovrstnih delih je prisotno značilno nezaupanje v svet odraslih, književne osebe so bistre, odrasli so prikazani daleč od popolnosti, književni junaki si ustvarijo lastni domišljjski svet na osnovi svojih in vrstniških pravil, ne pa pravil odraslih.

Književna oseba Pika Nogavička ima vse značilnosti subverzivne mladinske književne osebe, in sicer: čudenje svetu (hoja nazaj), kritičnost (odnos do dnevne rutine, npr. spanje), dinamičnost (številni dogodki), nova spoznanja, načela/vrednote, ki so v nasprotju s pričakovanji in/ali načeli/vrednotami časa, neubogljivost, neurejenost (zunanji videz, obleka, lasje; neurejenost hiše), pogum, posmeh odraslim/avtoritetam/šoli/ustanovam (čajanka, šola, v trgovini, srečanje s tatovi), ima razvito domišljijo, preklinja, razkriva svoje misli, je uporniška (odnos do šole), ustvarjalna, neobičajna (spanje z nogami na blazini), nepodkupljiva (čeprav ima zlatnike, ni prevzetna), vihrava in zasanjana. Ravno zaradi odnosa do odraslih oziroma zato, ker postavlja pod vprašanja nekatere vrednote¹⁶ in navade odraslih, jo številni odklanjajo, saj menijo, da otroške književne osebe morajo biti ubogljive. Nekateri pa Pikino divergentno obnašanje in demokratičnost površno razumejo kot anarhičnost in jo sprejemajo le kot takšno književno osebo.

Vpliv Astrid Lindgren je bil v mednarodnem merilu zelo močan, ker je bil podprt tudi s filmi, risankami in drugimi predelavami. V različnih kulturah pa so posamezni elementi iz *Pike Nogavički* veljali za sporne, tako so npr. v ZDA problematizirali Pikinega očeta, ker naj bi bil kanibalski kralj, v arabskih deželah se je zdela Pika premalo in neprimerno oblečena, nesprejemljivo se jim je zdelo tudi to, da živi v hiši sama, v Sovjetski zvezi so jih motile hišne pomočnice; v nekaterih okoljih – tudi v slovenskem kulturnem prostoru – je bilo nesprejemljivo praznovanje božiča, pa seveda tudi dejstvo, da je Pikina mati 'v nebesih'; zmanite kroglice pregelk pa so bile sploh predmet številnih razprav.

Astrid Lindgren je vplivala na slovenske avtorje in njihova besedila predvsem s konceptom demokratične vzgoje in spoštovanja otrokovih pravic ter z likom upornice oz. upornika.¹⁷

V slovenski mladinski književnosti je problemske teme v poeziji odpirala Saša Vegri. Zanje je značilna osredinjenost na otroka in kritičnost do odraslih, ki se

¹⁶ »To je absolutno najboljše za majhne otroke, da imajo red. Najbolje, če sami skrbе za red!« (Lindgren, str. 165)

¹⁷ »Veliki ljudje nimajo nikoli nič prijetnega. Imajo cel kup dolgočasnega dela in smešne obleke in kurje oči in kumunalne davke.« (Lindgren, str. 232)

znašajo nad »malimi ljudmi«. Pesnica je bila zmeraj na strani otrok, krivih brez krivde.

Celotna poetika Svetlane Makarovič je subverzivna, v večini njenih mladinskih besedil so liki upornikov. Gre za vrhunsko avtorico, ki nepodcenjujoče piše za otroke, ki niso verni, ubogljivi, pridni, varčni ipd., so pa odločni, samostojni, ustvarjalni, kritični in uporniški. Makarovičeva upoveduje izrazito problemske teme (nevoščljivost, sebičnost, lovstvo, asocialnost idr.). Njene književne osebe so usmerjene k samouresničevanju, učijo se na lastnih napakah in izkušnjah, za katere ne želijo biti prikrajšane.

Ponarodeli literarni lik Pedenjped avtorja Nika Grafenauerja dobi pedenjcarstvo, v katerem se preobjeda (gastronomska utopija) in kjer vladajo njegove pravice. V bistvu gre za novo, kakovostno pojmovanje otroka in otroštva, spoštovanje otrokovih pravic, ki se občasno nagiba tudi k permisivni vzgoji otrok.

V besedilih Milana Dekleve lahko zasledimo vpliv demokratične in tudi permisivne vzgoje otrok, npr. *Totalka odštekan dan* je sodobno ubesedena ljudska tematika narobe dneva ali narobe sveta, ki omogoča anarhijo. Književna junakinja Lučka, ki se ne počuti najbolje v realnem svetu, konstruira utopijo in na ta način izraža socialni upor. Dekleva parodira tudi konvencionalna pravila in perspektivo odraslih, otroka postavi v ospredje situacijsko in tudi lingvistično.

Sodobna slovenska pisateljica Desa Muck nadaljuje s subverzivnostjo, ki ni le posledica vpliva Astrid Lindgren, ampak tudi lastne nadgradnje predvsem v zvezi s problematiko urbanih otrok. Zanj je značilna obravnava tabujske tematike (spolnost, droge, bolezen, motnje hranjenja, smrt). Njene književne osebe imajo sodobne značilnosti, ki so daleč od tradicionalne književnosti, begajo od doma, so nervozne, jokave, kadijo, so neubogljive, lažejo, preklinjajo, pijejo itn.

Izrazit avtor subverzivne mladinske književnosti je vsestranski Andrej Rozman Roza, ki piše pesmi, prozo, drame, hkrati je igralec, režiser in dramaturg. Pri njem so književne osebe atipične, subverzivne; avtor zmeraj odpira problemsko tematiko (npr. telesa), v njegovih delih prevladuje estetika grdega (*Vabilo na gravžev dan*).

Pesnica Barbara Gregorič je v slovensko mladinsko književnost vpeljala izviren dekliški lik t. i. nebomske deklice (*Nebomske pesmi*), lirski subjekt v njeni poeziji ni tipičen, kritično obravnava odnos odraslih do otrok (*Strelovod za jezo*) in drugo sodobno problematiko, npr., tudi motnje hranjenja (*Okrogla vila*).

Knjižničarka Tilka Jamnik je lik Pike Nogavičke uporabila v svojem literariziranem strokovnem besedilu *Pika v knjižnici* (2004, 2005), ki je namenjeno knjižnični vzgoji mladih bralcev.

Astrid Lindgren je vplivala tudi na kratko sodobno pravljico Lojzeta Kovačiča *Najmočnejši fantek na svetu*, 1977 (vzporednica: najmočnejša deklica – najmočnejši fantek).

Poleg novega koncepta otroka in otroštva, predvsem v smislu demokratizacije vzgoje, kar je tako zelo značilno za *Piko Nogavičko*, je na slovenske avtorje vplivalo tudi besedilo *Erazem in potepuh* (1956). Vzporednice bi lahko našli v delu Pavleta Zidarja *Kukavičji Mihec* (1972), kjer je obravnavana problemska tematika oz. arhetip otroka sirote, njegov beg od doma, žalost, druženje s potepuhom in nato njegova smrt.

O vplivu Astrid Lindgren oz. njenega koncepta otroka in otroštva, ki je sicer nadgrajen s subverzivnimi značilnostmi, lahko seveda govorimo tudi pri Andreju Rozmanu Rozi. Rozman je napisal tudi slovensko dramsko različico *Erazma in*

potepuha ter *Pike Nogavičke* (2002). Rozmanova Pika govori v ljubljanskem narečju, tako kot Pika A. Lindgren tudi uporablja svoj jezik in svoj pogled na svet, ki ga problematizira.

V slovenskem prostoru, pa ne le slovenskem, lahko zasledimo profanizacijo poimenovanja različnih prireditelj po priljubljeni literarni junakinji. Tak je npr. najbolj množični slovenski otroški festival, Pikin festival, v Velenju (od leta 1990), ki je onkraj bistva literarnega besedila. K nadaljnji profanizaciji in ekonomskemu izkoriščanju blagovne znamke *Pike Nogavičke* sodijo tudi različna poimenovanja slaščičarn, trgovin itd. Profanizacija, ne le lika *Pike Nogavičke*, ampak tudi drugih junakov in junakinj mladinske književnosti (postelja Kraljična na zrnju graha, čevljarstvo *Pepelka*), pa tudi iz književnosti za odrasle (poimenovanje kamionov – *Antigonatrans*, ribiške palice *Shakespeare*) in legend je globalno prisotna povsod (npr. poimenovanje bideja *Sv. Marija*), vendar na to žal ne moremo vplivati.

Astrid Lindgren je zapisala, da je najboljše komaj dosti dobro za otroke, kar je postalo moto t. i. 'Nobelove' nagrade za mladinsko književnost, prestižne *ALME – Astrid Lindgren Memorial Award*, ki so jo ustanovili leta 2003. Nagrada ni poimenovanja po Astrid Lindgren samo zaradi kvalitete avtoričinih literarnih besedil, ampak tudi zaradi njenega dela v dobrobit otrok.

Zaključek

Mednarodno priznana in uveljavljena švedska mladinska pisateljica Astrid Lindgren je močno vplivala na svetovno mladinsko književnost. Viden je vpliv na novo, demokratično pojmovanje otrok in otroštva, spoštovanje otrokovih pravic in vnašanje novega tipa otroka – upornika ali upornice. Nekateri so demokratično vzgojo razumeli in poenostavi na permisivno vzgojo, kar pa pomeni, da gre za površno razumevanje literarne zapuščine Astrid Lindgren.

Govorimo lahko o vplivu na avtorje in besedila, pa tudi o njenem vplivu na gledališče, film, risanke, balet, mjuzikle ipd. ter o zunajliterarnem vplivu na festivale, zabave idr. Le-ta je onkraj književnosti in prispeva k profanizaciji imena in dela avtorice in njenih literarnih likov, ki so postali last svetovne mladinske književnosti. Na profanizacijo, ki je del globalizacije, ne moremo vplivati, ker govori sama o sebi in samopromocijskih interesih, ki jim je književnost le sredstvo in ne cilj.

Čeprav so književna besedila Astrid Lindgren napisana predvsem za mlade naslovnike, jih berejo tudi odrasli, ker imajo univerzalne in specifične značilnosti. Njena dela so napovedala čas subverzivne mladinske književnosti in literature socialnega upora, kjer otroci kot glavne književne osebe imajo pravico do igranja, mnenja in drugačnosti, imajo pravico do napak in lastnih izkušenj in pravico do samouresničevanja, ne na osnovi pričakovanj odraslih, ampak na osnovi svojih osebnostnih lastnosti.

Viri in literatura

Bakhtin, Michail (1968). *Rabelais and his world*. Bloomington: Indiana University Press.

Lindgren, Astrid (1979). *Pika Nogavička*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Lindgren, Astrid (2003). *The best of Pippi Longstocking*. Oxford: Oxford University Press.

Lurie, Alison (1990). *Don't tell grown ups: the subversive power of children's literature*. Boston: Black Bay Book.